

Peter Kolšek

»Bog živi kritiko!«

Od tega znamenitega Levstikovega vzklika je minilo 140 let. V tem času je literarna kritika obrodila stoteren sad, prav dandanes pa se zdi, da je bolj živa(hna), kot je bila kdaj koli. Takšnega vtisa si ni težko ustvariti: gojijo jo vse pomembnejše slovenske literarne revije, že dolgo je sestavni – če ne najjudarnejši, zagotovo najfrekventnejši – del časopisnih, radijskih in televizij-skih kulturnih rubrik, na ravni razvedrilne kulturne ponudbe pa se je v zadnjih letih pojavila tudi v publikacijah, ki sicer strežejo s kulturi tujerodnimi vsebinami, seveda v primerno trivializiranih inačicah. Takšen »divji« razcvet v svojih skrajnih izrastkih zagotovo poraja vprašanje o meji med literarno kritiko in literarnim klepetom, a to ne spremeni dejstva, da je pestra variantnost literarnega reflektiranja (morda največkrat bolj evidentiranja?) v devetdesetih eden najbolj izstopajočih segmentov kulturne publicistike. Po gostoti pojavljanja in raznorodnosti žanrskih prijemov se mu približujeta filmska in scensko-gledališka kritika, medtem ko je kritiško pisanje na likovnem in glasbenem področju v izrazitem zaostanku; količinskem in večinoma tudi kakovostnem.

A s tem je bila izpostavljena le najbolj zunanja, tako rekoč preštevna pojavnost literarne kritike, malo pa je bilo rečeno o njeni tehtnosti. Namreč: je to tista in takšna kritika, kakršno je imel v mislih Levstik, ko je klical na pomoč boga? Ob tem naglavnem se vsiljuje kar nakaj »podvprašanj«.

Je kritika devetdesetih v skladu s tradicijo slovenskega kritiškega pisanja, kakršnega predstavljajo (po Stritarju in Levstiku) Izidor Cankar, France Koblar, Ivo Brnčič, Vladimir Kralj, Filip Kumbatovič in Josip Vidmar – če se ozremo samo po pokojnih avtoritetah (res, vsa ta imena pripadajo tudi ali celo predvsem gledališki

kritiki, a to je pač ena od specifik slovenskega »kulturnega sindroma«)? – Je današnja kritika prevladujoče normativistična, se pravi izhajajoča iz postavk klasičnih in klasicističnih estetskih teorij, ali pa je zgolj »impresionistična«, se pravi takšna, da nereflektrirano in neorgansko povzema ter kombinira splošne vrednostne modele in vzorce? – Kakšne posledice je na današnjem kritičkem pisanju zapustila interpretativna metoda s svojimi številnimi publicističnimi (in populističnimi) izrastki? – Je današnja kritika – vsaj deloma – znova pod vplivom ideološko-političnih vrednostnih sistemov? – Je literarna kritika, če že ne literarno nazorsko, opazneje niansirana vsaj generacijsko: ali obstaja kakšna resna vsebinska napetost med aktualnimi kritičskimi diskurzi? – In, nazadnje samo zaradi retorike, ima literarna kritika devetdesetih sploh kakšen vpliv na sočasno produkcijo? Je slovenska literarna kritika po dvesto letih literarnega razvoja na višini svojega predmeta, se pravi tradicionalnega in aktualnega pomena literarnih umetnikov in njihovih del – ali pa je morda res celo narobe: da je sodobna slovenska literatura pod tistim dosegom, ki ga zmore opisati in reflektirati sedanja, včasih tudi intelektualno agresivna kritičska misel?

Na ta vprašanja je brez natančnejših empiričnih raziskav »na terenu« težko odgovoriti, zastaviti pa jih je bilo potrebno zato, ker je literarna kritika ob vsej pojavi bohotnosti tisto kulturološko področje, ki je malo ali nič izpostavljeno avtorefleksiji; ne na akademsko strokovni ravni in ne na ravni individualnih eksplikacij. Med vsemi literarnoteoretskimi ali esejističnimi spisi v zadnjem desetletju ni mogoče prepoznati enega samega, ki bi bil specialno posvečen načelnim vprašanjem slovenske literarne kritike. Navsezadnje je mogoče reči, da je literarna kritika tako elokventna prav zato, ker je ušla slehernemu teoretskemu »nadzoru« (v tem smislu jo presega le še filmska).

A če ni mogoče odgovoriti natančno, poskusimo približno; ne zato, ker bi hoteli zajeti totalnost današnje slovenske kritičke situacije, v kateri se morda prikriva epohalno (post)modernistično bistvo vsakršnega ukvarjanja z literaturo, ampak zato, da bo lažje opaziti praktično ozadje in obseg tiste aktualne literarnokritične empirije, ki je porodila zgornje pomisleke.

Na vprašanje, ki zadeva odnos do razmeroma bogate in nedvomno vplivne slovenske kritičke tradicije, je mogoče odgovoriti kar skupaj z vprašanjem o normativnosti. Danes je organska zveza z obojim pač pretrgana, to pa se je zgodilo – tako simbolično kot dejansko – s smrtjo Josipa Vidmarja. Vidmar je bil namreč edini »poklicni« slovenski literarni kritik; bil je scela in zares samo to. Kritiko si je izbral, tako je dejal, za »notranji poklic«, kar pomeni, da je zavestno pristal na dejavnost, ki jo v primerjavi z literarno umetnostjo vodi »intuicija nižje vrste«. Tega ni treba navajati zaradi posmrtna Vidmarjeve slave, ampak zato, ker je v luči njegove »poklicanosti« vse današnje kritičsko početje bolj ali manj obremenilna, vzporedna in priložnostna, torej – v simbolnem in dobrednem pomenu – nepoklicna dejavnost. In takšen je tudi rezultat: danes literarna kritika skoraj ni več samoiniciativno početje, ki bedi nad obsežno produkcijo in odbira ali zavrača po svoji najgloblji umetniški afiniteti, ampak služi

predvsem potrebam žurnalističnih rubrik. Zato je žanrski izraz, ki je temu početju ustrežnejši kot kritika, pravzaprav recenzija. Ozmimo se naokrog: edino mesto, kjer premore literarna kritika vsaj še nekaj svojega tradicionalnega dostojanstva in ima tam tudi stalni domicil, je bila skozi vsa devetdeseta leta revija Literatura.

Konec »poklicanosti« pa je seveda tudi v najgloblji zvezi z razpadom normativnosti. O njej danes – v historično klasicističnem smislu – ni vredno izgublјati besed. Kolikor je aristotelovsko-lessingovska tradicija v literarnih refleksijah devetdesetih navzoča, je na način splošnih vrednostnih sodb, v katerih je raztoplјena. Tu ni treba imeti pred očmi le informativnih kritičskih zapisov, ki so praviloma bliže poročevalskemu recenziranju kot decentni presoji, sem lahko pritegnemo tudi resnobne kritičske nastope v elitnih kulturnih rubrikah, kakršne poznajo bodisi papirnati bodisi elektronski mediji, pa tudi večina revij s kulturno vsebino. Namesto jasnih eksplikacij stališč je v njih na delu ležerna in neobvezujoča afirmativnost in namesto prepoznavnega literarnovednega konteksta prijazni pobralski impresionizem, v katerega se je na nižje publicistične ravni pretočila filozofska interpretacija, popularna zlasti v literarni refleksiji sedemdesetih let. Tudi zato so v aktualni literarni kritiki zelo redke odklonilne ocene, zlasti nekritična je recepcija del že uveljavljenih ali celo »karizmatičnih« avtorjev. Ker se literarna kritika – spričo svoje površne, »nepoklicne«, improvizatorske narave – z razvojnimi vprašanji določenega avtorskega opusa sploh ne ukvarja, ampak začenja vedno »znova«, je seveda razumlјivo, da je njena vrednostna signalizacija šibka. Če smo v sedemdesetih in osemdesetih letih še lahko prepoznavali določeno normativnost, izvirajočo predvsem iz strukturalističnih estetskih principov – pri takšnih piscih, kot so (bili) Andrej Inkret, Aleksander Zorn in Denis Poniz – je treba za devetdeseta ugotoviti splošno pomanjkanje literaturi imanentne strokovne logike. Njeno razločnejšo sled lahko (znova) opazujemo pri že omenjeni reviji, med posamezniki pa je treba – tako zaradi opusa kot zaradi redke literarnovedne konciznosti – najprej omeniti Matevža Kosa.

Ideološko-nazorske razlike v ocenjevanju literarnih del – kljub izrazito drugačni sliki na poosamosvojitveni politični sceni – niso takšne, da bi jih lahko imeli za žarišča antagonističnih ali vsaj konkurenčnih kritičskih trendov. Glede na umanjkanje normativističnih modelov, povezanih z nazorskimi univerzalizmi, je seveda razumlјivo, da literarna kritika ne more (in pravzaprav tudi noče) več biti prostor visokih polemičnih zastavkov. Vsaj do neke mere je bilo upravičeno pričakovati reaktualizacijo kritike, ki se napaja iz katoliške teologije, a se to opazneje ni zgodilo – ali pa se (mlade) moči zanjo še zbirajo. To je po eni strani dodaten dokaz, da se bitka za »narodno« dušo ne odvija več na literarnem polju, po drugi strani pa lahko rečemo, da je v tej brezkonfliktni situaciji potegnila kratko predvsem literatura; interesa za njene žive ideje je pač bistveno manj, kot ga je bilo med obema vojnoma in v prvih povojnih desetletjih. Zato se tudi zlepa ne primeri, da bi postalo določeno literarno delo, četudi gre za močno izpostavljene avtorje, predmet različnih polemičnih interpretacij.

Če k temu dodamo še medgeneracijski mir – iz literarne krike je izstopila domala vsa starejša generacija, srednja počasi izstopa, tako da je na aktivnih položajih ostala le mlajša in najmlajša (to so pisci, stari med 25 in 40 let) – dobimo dokaj natančno sliko kritiške nastrojenosti devetdesetih: to so razmeroma nevznemirljive »mirnodobske« observacije, namenjene samo ožji literarni publiki in mnogokrat povezane z osebnimi odnosi med avtorji in kritiki, kar je tudi ena od neizbežnih posebnosti slovenskega literarnega »trga«.

Preostane še odgovor na zadnje – in vendar prvo! – vprašanje. Sta literarno ustvarjanje in literarna kritika devetdesetih med sabo v tvornem razmerju – pri čemer je treba imeti pred očmi dejstvo, da se kvantiteta literarnokritičskih intervencij (zelo širokega spektra) v zadnjem desetletju povečuje, intenziteta literarnega ustvarjanja pa glede na prejšnje dekade tudi ne popušča? Odgovor ne more biti pritrdilen, kajti še nikoli v dvesto letih ni bilo naše pisanje o literaturi tako plodovito in hkrati izgubljeno tako daleč od svojega košatega drevesa. Če parafraziramo Levstika: bog je obilno storil, za kar je bil naprošen, zdaj pa je čas, da mu začnemo temeljito in stalno gledati pod prste.

SODOBNOST

revija za književnost in kulturo

Letnik XLVII, številka 9–10, 1999

Izdajatelj

Cankarjeva založba
Kopitarjeva ulica 2
1000 LJUBLJANA

Naslov uredništva

SODOBNOST
Hribarjevo nabrežje 13
1000 LJUBLJANA
Telefon 061 200 41 02

Naročila in reklamacije

Cankarjeva založba
Kopitarjeva ulica 2
1000 LJUBLJANA
Telefon 061 302 695, 080 11 08

Tisk

Tiskarna OPTIMA, Ljubljana

ISSN 0038-0482

Zunanji oblikovalec
Alen Bauer

Notranji oblikovalec
Franc Debevec

Glavni urednik
EVALD FLISAR

Uredništvo

Sandra Baumgartner
Igor Bratož
Miloš Mikeln
Josip Osti
Igor Škamperle
France Vurnik
Ciril Zlobec

Lektorici

Alenka Kobler
Nuša Mastnak

Glavni urednik sprejema
sodelavce vsak ponedeljek
od 11. do 13. ure v pisarni
uredništva,
Hribarjevo nabrežje 13.

Sodelavce prosimo,
da prispevkom priložijo
disketo (MS Word za Okna,
verzija 97, 95, 6.0);
revija nima sredstev
za vnos besedil
v računalnik.

Nenaročenih prispevkov
ne vračamo.

Naročnina

Cena enojne številke
v prosti prodaji je 700 SIT,
dvojne pa 1100 SIT.

Za naročnike

velja 20-odstotni
popust (6480 SIT
na leto, plačljivo
v dveh obrokih).

Cena za naročnike
v tujini je (USD 49
ali protivrednost
v drugi valuti).

Revija izhaja

ob finančni pomoči
Ministrstva za kulturo
Republike Slovenije
in sponzorjev.

Stališča avtorjev
niso zmeraj tudi stališča
glavnega urednika
ali članov uredništva.